

Ons Belang

Zodra er in Nederland sprake is van een centraal bestuur groeit de behoefte aan beheren en beheersen. Met het groeien van de overheidstaken groeit ook de behoefte aan personeel om deze overheidstaken uit te voeren. Het corps ambtenaren laat een steeds grotere verscheidenheid aan functies zien. Van straatmaker tot generaal en van referendaris tot vuilophaler. Ambtenaren zijn werknemers in dienst van de overheid en dat brengt een werkgevers-werknemers relatie met zich mee die lang niet altijd goed uitpakt voor de werknemers. Het is deze verscheidenheid aan functies waardoor een kleurrijke geschiedenis ontstaat van ambtenaren en hun bonden. Standsverschillen spelen daarbij een grote rol.

Een waaier aan organisaties

De eerste vorm van krachtenbundeling onder het overheidspersoneel bestaat uit organisaties die onderscheid maken naar beroep, rang, dienst of bedrijf. Door de uitbreiding van de overheidstaken - PTT, belastingen, publieke werken, gas- en elektriciteitsvoorziening, tram, reiniging - ontstaan rond 1900 vele bondjes van werklieden in overheidsdienst en verenigingen van allerlei categorieën ambtenaren. Deze organisaties zijn beperkt tot stad of streek of uitsluitend naar beroep georganiseerd. Door aaneensluiting ontstaan in de eerste twee decennia van de twintigste eeuw landelijke organisaties. Omstreeks 1920 hebben zich de vier richtingen die zich onderscheiden in de arbeidersbeweging zich ook afgetekend in de organisatie van het overheidspersoneel: de moderne of sociaal-democratische, de neutrale, de rooms-katholieke en de protestants-christelijke. Ambtenaren zijn van oudsher sterk vertegenwoordigd in 'neutrale' categorale bonden. Binnen de vier richtingen vormen zich centrales van overheidspersoneel die meerdere bonden omvatten.

Weduwe en wezen

De vroegste organisatie onder ambtenaren vinden we in de zogenaamde pensioenbeweging. Reeds in 1802 wordt door het toenmalige staatsbewind het beginsel van pensioenverzekering erkend. In 1805 wordt het eerste pensioenfonds ingesteld voor de ambtenaren van de indirecte belastingen (accijnzen). Vier jaar later worden de ambtenaren verplicht zelf een deel van de pensioenkosten te dragen en worden kortingen op het loon toegepast. Na de 'Franse tijd' in 1814 geeft de Nederlandse Staat haar ambtenaren recht op een premievrij pensioen van 2/3 van het salaris. Er wordt 68 miljoen in het pensioenfonds gestort. Echter tussen 1830 en 1840 verdwijnt dit geld zonder besteed te zijn aan pensioenen. Door de jaren heen wordt de pensioenregeling nogal eens veranderd. Opvallend is echter dat reeds in 1815 de pensioengerechtigde leeftijd op 60-jaar wordt gesteld of bij 40-dienstjaren. Bij Koninklijk Besluit worden in 1836 het weduwe- en wezen pensioen ingetrokken. Bij de behandeling van de pensioenwet in 1846 wordt door een deel van volksvertegenwoordiging de plicht van de staat om zijn ambtenaren te pensioneren ontkent en een ander deel noemt pensioen

Vaste aanstelling, vaste armoede

"Mijn vader was kommies 4e klasse bij 's Rijksbelastingen, standplaats Vr.... Zijn traktement was 360 gld. per jaar. Mijn moeder, een teringleidster, kon van dat inkomen niet het noodige ontvangen om ook maar enigszins op te sterken. Zij ging gebukt onder de huishoudelijke zorgen daar zelfs in het allernoodzakelijkste aan levensonderhoud niet kon worden voorzien. Wij waren thans met vier jongens. Gezond als wij waren, vroegen onze magen dikwijls naar een stevige boterham; maar een taktische berekening lag aan de uitdeeling der spijs ten grondslag om zooveel mogelijk de balans in evenwicht te doen blijven. Zodoende kwam het meer dan eens voor, dat wij honger leden. Een geluk hadden wij; wij leefden in het boerenland met uitgestrekte bouw- en veengronden; wanneer aan de vraag naar een boterham niet kon worden voldaan, dan wisten wij ons altijd zelf te helpen; we togen langs en over de bouwgronden der boeren en beschouwden de vruchten gewoon als gemeenschapsgoed; wij verzadigden ons volkomen aan wortels, knollen enz. Wij leefden dus vrijwel als kinderen van een nomadentroep. Hoe kon het ook anders! Van het maandelijks traktement, groot 28 Hollandsche gulden ging aan huishuur af - 4 gulden! Voegt men hier aan toe belasting en andere onvoorziene uitgaven, dan bleef er hoogstens 20 gulden over, waarvan dan een geheele maand moest geleefd worden door een man, een zieke vrouw en vier kinderen! Een bedrag dus van 11 cent per dag en per lid des gezins, inbegrepen de som benodigd tot aanschaffen van kleedingstukken en wat verder tot dekking in een gezin onontbeerlijk is. Hieruit kan men dus afleiden, de grootte der ellende waarin wij leefden. Kleederen hadden wij nagenoeg niet aan; wat nog als zoodanig moest door gaan was met zooveel verschillende lappen stof bedekt, dat het lompen gelijk waren"

Uit: Jaarboekje 1908 van de Vereeniging van Kommiezen bij 's Rijksbelastingen in Nederland.

Nb. De beschreven omstandigheden dateren omstreeks 1860.

zelfs het najagen van socialistische utopieën. De wet kent nog wel een recht op pensioen toe aan weduwe- en wezen, maar tot uitkeren zal het niet komen. Door de schrijnende armoedeval na 1836 van de weduwe- en wezen van ambtenaren komt er, zij het langzaam, een beweging opgang. Op 13 januari 1854 komen ambtenaren uit de provincie Friesland bijeen in Leeuwarden. Besloten wordt een adres te zenden aan de koning met het verzoek

aan weduwe- en wezen van ambtenaren wederom een pensioen toe te kennen. Een jaar later wordt er ook in Zwolle een adresbeweging op touw gezet. Het adres uit Zwolle wordt door meer dan duizend ambtenaren ondertekend. Noch op het adres van 1854, noch op dat van 1855 wordt antwoord gegeven. Men houdt de ambtenaren kalm aan het lijntje en als in 1863, wederom uit Zwolle, een adres wordt gestuurd, wordt ook daar geen antwoord opgegeven. Als enkele hoofdamttenaren in 1872 de koning en de Tweede Kamer er op wijzen dat er nog nimmer geantwoord is op de ingediende adressen krijgen zij eindelijk antwoord. De korting op de lonen voor het pensioen wordt afgeschaft en daarmee kunnen de ambtenaren het doen.

Het pensioenverbond

Zijn het bij de 'adresbeweging' voornamelijk de hogere ambtenaren die een rol spelen. Vanaf 1863 komen de lagere ambtenaren meer op de voorgrond. Aan het hoofd van deze ambtenaren staat J. Griek. Als, bij het overhandigen van een adres aan Betz, de minister van Binnenlandse Zaken, deze meedeelt dat een wet in voorbereiding is tot afschaffing van de korting op het loon, antwoordt Griek: "Excellentie, dit is de grootste ondiens, die U.E. den burgerlijke ambtenaar kunt bewijzen, want het maakt een inbreuk op de bate van het fonds, en onze weduwen en weezen zijn er niet mede gebaat; niet één ambtenaar zal U.E. daarvoor dankbaar zijn." In 1868, 1869 en 1870 wordt opnieuw geadresseerd. Het gebrek aan resultaat doet het inzicht groeien dat met een enkel verzoek, hoe redelijk ook, geen concessie van de regering verwacht kan worden. Dit inzicht leidt tot het oprichten van het 'Pensioenverbond'. Voorafgaand aan deze oprichting zijn er op diverse plaatsen commissies opgericht ter verkrijging van een weduwe- en wezenpensioen. Vierendertig vertegenwoordigers uit tien plaatselijke commissies, waaronder die van Leewarden, Groningen en Assen, komen op 28 augustus 1876 bijeen en richten het pensioenverbond op. Door een rekwest in te dienen bij de regering slagen ze er in een Staatscommissie ingesteld te krijgen. Deze commissie doet er twee jaar over om een rapport uit te brengen met een aller bedroevendste conclusie: het wordt te duur; een ambtenaar zal 1/5 van zijn salaris moeten offeren om het weduwe- en wezenpensioen te bekostigen. Het Pensioenverbond dient een nota in met bezwaren tegen het rapport van de staatscommissie. De druk die hiermee wordt uitgeoefend doet de minister besluiten opnieuw een staatscommissie in te stellen. Deze commissie doet ook twee jaar over het opstellen van een rapport, maar de conclusie in dit rapport is beduidend beter: met de middelen van het pensioenfonds kan een weduwe- en wezenfonds worden gesticht. De werkelijke uitvoering zal nog enkele jaren kosten, maar de verwezenlijking van haar doelstelling doet het Pensioenverbond in 1890 besluiten om zichzelf op te heffen.

Jacob Griek

De op 9 augustus 1825 te Sloten (NH) geboren Jacob Griek is wellicht de eerste 'vakbondsman' in ons land die gespecialiseerd is in pensioenen. Griek behoort tot de categorie 'lagere burgerlijke ambtenaren'. Begonnen als commies der 4e klasse klimt hij gedurende zijn werkzame leven op tot commies der 1e klasse. Dat het ambtenaarschap iets voor hem betekent blijkt uit het geschilderde portret, gemaakt in 1859, wat van hem bestaat. Op dit portret is hij afgebeeld met zijn aanstelling tot commies in de hand. Griek werkt jarenlang krachtig aan het verkrijgen van een weduwe- en wezen pensioen. Hij is het die de adressen opstelt en hij is het die het woord voert als zo'n adres wordt bezorgd. Dit alles met de beleefdheidsfrases die bij de beroepsgroep en de tijd behoren. In een adres gericht aan de koning kunnen we dan ook lezen: "Eenmaal beloofde U.M. een krachtig onderzoek; thans smeeken wij U.M. dat het haar moge behagen recht en gerechtigheid te doen wedervaren aan de burgerlijke ambtenaren. Opdat het lot hunner weduwen en weezen niet hopeloos, maar in de toekomst billijk verzekerd zij." Vanwege het aanbieden van dit adres aan de koning wordt Griek ontslagen. In 1880 geeft Griek voor eigen rekening een brochure uit met de veelzeggende titel: 'Waarom? Een kreet uit het pensioenverbond, aan alle burgerlijke ambtenaren der mindere rangen in Nederland'. Uit de titel blijkt dat Griek actief is voor het Pensioenverbond. Uit de inhoud van de brochure blijkt dat hij grondig studie heeft gemaakt van het pensioenvraagstuk. De conclusie van zijn betoog is dat de staat de verplichting op zich moet nemen om de pensioenen van de ambtenaren uit de schatkist te voldoen. Het is Griek die in 1880 in het blad van het Pensioenverbond in een viertal artikelen stelling neemt tegen het rapport van de staatscommissie. Kort na het uitkomen van het rapport van de tweede staatscommissie overlijdt op 19 september 1882 Jacob Griek. Hij mag het genoegen van zijn gelijk nog wel smaken, maar zijn weduwe en kinderen zouden in de kommervolle omstandigheden zijn achtergebleven, die hij met zijn ijveren nu juist had willen voorkomen, als onder de Pensioenverbond leden niet een steunactie gehouden zou zijn. De inzameling levert zoveel op dat de weduwe gedurende haar leven een uitkering krijgt, die ze ook gekregen zou hebben als het weduwe- en wezenpensioen zou hebben bestaan, te weten: /70,- per halfjaar.

Ons Belang

De Leeuwarder Vereniging van Gemeentewerklieden 'Ons Belang' wordt op 25 september 1899 opgericht op initiatief van Nicolaas van Hinte. Voorafgaand aan de oprichting verschijnen er in het blad 'Arm Friesland' een tweetal artikelen over de arbeidsomstandigheden van de gemeentewerklieden. Op een avondbijeenkomst, belegd om de grieven van de gemeentewerklieden te bespreken, voert Ds. W.G. Melchers, een vrijzinnig predikant, het woord. Die avond geven 51 aanwezigen te kennen tot de vereniging te willen toetreden. Kort nadien komt er - opnieuw een initiatief van Van Hinte - een Bestuurdersbond in Leeuwarden (LBB) tot stand. Opmerkelijk is dat Van Hinte deel uitmaakt van het bestuur, eerst als secretaris later als voorzitter, zonder dat er melding wordt gemaakt dat Ons Belang is toetreden. Desondanks komen

in de LBB regelmatig zaken aan de orde in het belang van de gemeentewerklieden. Zo wordt er een ontslag van een gemeentewerkman bij het college van Burgemeester en Wethouders aangevochten en ongedaan gemaakt. Als Ons Belang voor de gemeentewerklieden een loonsverhoging vraagt, wordt dit ondersteund door het LBB met een adhesie betuiging. In 1901 zal het Ons belang zijn die de stoot geeft tot de oprichting van de Bond van Nederlandse Gemeentewerklieden. In 1905 telt Ons belang, dan afdeling van de Bond van Nederlandse Gemeentewerk-

lieden, 100 leden.

Bond van Nederlandse Gemeentewerklieden

De Bond van Gemeentewerklieden is één van de vijftien organisaties, die in 1905 het NVV oprichten. Het is de belangrijkste voorloper van de Algemene Bond van Ambtenaren (ABVA) zowel in ledental als naar activiteiten gerekend. Met 2.650 leden in 1906 is ze naar grootte de tweede bond binnen het NVV. De Algemene Nederlandse Diamantbewerkerbond (ANDB) gaat haar met 7.700 leden voor.

een congres plaats vindt waar de Bond van Nederlandse Gemeentewerklieden wordt opgericht. Bij oprichting telt de nieuwe organisatie tien afdelingen met gezamenlijk 1.400 leden. Van Hinte wordt in 1905 de eerste bezoldigde bestuurder met een jaarloon van duizend gulden. Een loon dat overeenkomt met het loon van een werkman in overheidsdienst. In een brochure geeft de bond een verklaring voor haar bestaansrecht: "De gemeentewerklieden nemen onder de arbeiders een eigenaardige plaats in. Bij hen treedt minder op de voorgrond het vakman zijn en veel meer het in dienst zijn van een bestuurslichaam. Deze eigenaardigheid hebben ze gemeen met de rijkswerklieden, met de marinematrozen en marinestokers. (...) We zien, dat de gemeentewerklieden niet de verbetering in hun positie trachten te verkrijgen door zich als timmerman, smid, fitter, sjouwerman aan te sluiten bij de respectievelijke vakverenigingen. Hun verhouding tegenover de gemeente weegt zwaarder dan hun werkman zijn, en zemen dan ook een afzonderlijke vakvereniging." Het programma van de bond bevat dan ook punten die rekening houden met die bijzondere situatie, zoals alle gemeentewerken uitvoeren in eigen beheer en het instellen van scheidsgerechten voor het beslechten van geschillen inzake de rechtspositie. De bond maakt zich sterk voor algemeen kiesrecht. Voor organisaties van werknemers in overheidsdienst heeft het kiesrecht een dubbele betekenis. In algemene zin vanwege de (politieke) emancipatie van de werknemers, maar ook de hoop dat er na de invoering van het algemeen kiesrecht er een meer werknemers gezinde werkgever wordt gekozen. Nadat ook groepen werklieden in dienst van de polders en de provincies zich aansluiten wijzigt de naam van de bond in 1914 in 'Nederlandse Bond van Werklieden in Openbare Dienst en Bedrijven'. Door een fusie in 1920 met de 'Algemeene Nederlandse Rijkswerkliedenbond' - opgericht op 1 januari 1900 - wijzigt de naam zich in: 'Nederlandse Bond van Werklieden in Overheidsdienst'. De bond heeft dan ruim 15.000 leden. In 1924 volgt nogmaals een naamswijziging. Werklieden wordt vervangen door: personeel.

Nicolaas van Hinte

Nicolaas van Hinte, geboren op 13 juli 1869 te Assen, treedt in meer dan een opzicht in de voetsporen van zijn vader. Op twaalfjarige leeftijd gaat hij werken als gasfittersleerling in de Gemeente-gasfabriek, waar zijn vader, vele jaren lang de president van de Asser Werklieden-Vereeniging, als fabrieksbaas werkt. Als gasfitter werkt Van Hinte vervolgens in Dokkum en Leeuwarden. In 1897 bevindt hij zich onder het gehoor van Troelstra en dat doet hem besluiten lid te worden van de SDAP. Hij voert samen met onder meer J.G. Jansonius en W.G. Melchers de redactie van het blad 'Arm Friesland'. Colportage met dit blad komt hem weleens op een pak slaag te staan van christelijke jongeren. In 1899 richt hij 'Ons Belang' op. Hetzelfde jaar neemt hij ook het initiatief tot het oprichten van de Leeuwarder Bestuurdersbond. In beide organisaties neemt hij deel aan het bestuur. Ook in de coöperatie en in de Kamer van Arbeid is hij bestuurlijk actief. Als in 1901 de Nederlandse Bond van Gemeentewerklieden wordt opgericht dan is Van Hinte daarin de spil. De eerste tien jaar is hij secretaris daarna, tot aan zijn aftreden in 1929, voorzitter. In 1905 treedt hij in bezoldigde dienst van de bond en verhuist naar Rotterdam, alwaar het kantoor van de bond gevestigd is. Ook in Rotterdam is hij actief in de politiek en heeft hij een aantal jaren zitting in de gemeenteraad. In 1912 wordt de bondszetel verplaatst naar Amsterdam. De bondswerkzaamheden zijn dan inmiddels zoveel omvattend geworden dat er voor politieke activiteiten geen tijd meer overschiet. Vanaf 1910 is Van Hinte verantwoordelijk voor de redactie van het bondsblad. Hij is mede-oprichter van de ACOP, de centrale van bonden voor overheidspersoneel aangesloten bij het NVV. Zijn wil tot samenwerken toont zich ook in de inzet voor een fusie - in 1920 - van zijn bond met de Rijkswerkliedenbond. Ten behoeve van het overleg met de werkgever heeft Van Hinte gedurende zijn bestuurderschap zitting in vele organen en staatscommissies. Ook internationaal is Van Hinte actief. In 1907 is hij een van de oprichters van de Internationale van Werklieden in Overheidsdienst, waarvan hij in 1919 internationaal-secretaris wordt. Een van zijn laatste officiële daden is het openen van het vakantie- en conferentiecentrum Avegoor te Ellecom op 14 juli 1928. Op 17 september wordt hij, tijdens een conferentie van SDAP, NVVen bonden van overheidspersoneel, getroffen door een hartaanval. Op 2 maart 1929 treedt hij af als voorzitter. Hij overlijdt op 7 november 1932.

Van Hinte gebruikt de verkiezingscampagne van de SDAP in 1901 als platform om in contact te komen met leiders van gemeentewerkliedenbonden in andere plaatsen. Die contacten leiden er toe dat op 27 mei te Utrecht

Literatuur:

George Evers, Harry Peer en Geerten Schrama, *Symbool van vertrouwen. Uit de geschiedenis van de Abva* (Nijmegen 1983)
Rienk J. de Jong, *Na honderd jaren strijd 1898-1998. Leeuwarder Bestuurders Bond. FNV afdeling Leeuwarden* (Leeuwarden 1998)

J. Oudegeest, *De geschiedenis der zelfstandige vakbeweging in Nederland I* (Amsterdam 1926)

Harry Peer, 'Hinte, Nicolaas van' in: *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland. Deel 3* (Amsterdam 1988)

Louis J.C. Poppe e.a., *Gedenkschrift van de Vereeniging van Kommiezen bij 's Rijksbelastingen in Nederland* (Schiedam 1917)

Pieter Terpstra, *Opkomst en strijd van de arbeidersbeweging in Friesland* (z.pl. z.j.)

Dik Nas / Vakbondshistorische Vereniging

10 november 2000

De Vakbondshistorische Vereniging

Dit voorlichtingsblad is tot stand gekomen onder verantwoordelijkheid van de Vakbondshistorische Vereniging (VHV). De VHV is een centrum voor mensen die de geschiedenis van de vakbeweging levend willen houden. De VHV is uniek. Leden van FNV, CNV en MHP werken er in samen. De VHV verzamelt historisch materiaal op het gebied van de arbeidersbeweging en zorgt voor goede bewaring en conservering door het onder te brengen bij het Vakbondsmuseum en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). De VHV organiseert bijeenkomsten, stimuleert publicaties van artikelen en boeken en geeft vier maal per jaar een nieuwsbrief uit. De VHV is tevens de 'vereniging vrienden van het vakbondsmuseum'.

Lid worden?

Noteer mij

■ als lid en donateur van het vakbondsmuseum (€ 16 p.j.)

■ alleen als lid (€ 11,50 p.j.)

Naam.....

Adres.....

Geboortedatum.....

Postcode.....Woonplaats.....

Telefoonnummer.....

Datum..... Handtekening.....

Zenden aan: (geen postzegel nodig)

Vakbondshistorische Vereniging

Antwoordnummer 10737

1000 RA Amsterdam